

II.

Nagy-Ernyei Kelemen Márton leírása a Teleki-tékáról.

A marosvásárhelyi Teleki-tékáról KAZINCZY FERENC tollából ismerjük a legszemléletesebb leírásokat. Az elsőt még 1817. február 8-án GRÓF TELEKI SÁMUELHEZ intézett leveléhez csatolta azért, hogy — amint írta — „barátim megtekintsék, 's valamit hibásan írtam, megigazíthassák 's meg ne történjen általam, a'mi társaimon szokott, hogy hamis híreket terjesztenek-el a' közönségben 's a' Maradék előtt“.¹

A második leírást a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évfolyamának VII. kötetében olvashatjuk (3—8. l.). Ez az elsőhöz viszonyítva nem sok változást mutat, mert gróf TELEKI — úgy látszik — nem találva semmi kivetni valót KAZINCZY soraiban, nem is válaszolt neki. Tudjuk azonban, hogy KAZINCZY „Erdélyi Utazását“ legalább tizenkétszer javította át 1816—31-ig, vagyis amíg az végre megjelent a *Felsőmagyarországi Minervában*.² Ez tehát harmadik leírása a Teleki-tékáról. A negyedik a Magyar Tudós Társaság „megbízásából“ BAJZA és SCHEDEL (TOLDY) gondozásában 1839-ben látott napvilágot a KAZINCZY FERENC *Eredeti Munkái* c. sorozat II. köteteként (202—7. l.). Az ötödik szövegváltozatot, amely KAZINCZYNAK 1824. évi átdolgozásán alapszik, de tekintettel van az 1880-ig megjelent közlésekre is, ABAFI LAJOS adta ki a *Nemzeti Könyvtárban* (Bp. 1880. 102—111. l.).

Hogy az a leírás, amit alább csatolunk Kazinczyéihoz a Téka egyik őrének NAGY-ERNYEI KELEMEN MÁRTONNAK tollából, mennyiben folyt bele az „átdolgozásokba“, nehezen állapítható meg. Valami közének mindenesetre kellett lennie amazokhoz, mert KAZINCZY gyűjteményéből került elő, illetőleg azzal is őrzi a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára. (Jelzete: Törtl. 2r. 20. sz.) Hogyan jutott hozzájuk KAZINCZY? A feleletet megadja erre a DESSEWFFYekkel folytatott levelezése 1826-ból. Ebben az esztendőben GRÓF DESSEWFFY AURÉL és MARCELL elhatározták, hogy Erdély felé veszik útjokat „a' vacatión' betöltésére“. Tudva pedig azt, hogy KAZINCZY „Erdélyt felette igen esméri“, tőle kértek tanácsot, „a' Dolgok' nevezetessége szerint intézett, marsrutot“ és „az Erdélyi levelek egy manuscriptum exemplárját is“.³ KAZINCZY a legnagyobb készséggel teljesíti a gróf kérelmét; a „marche-route“-ban azonban Marosvásárhelyről csak ennyit írt: „Maros-Vásárhelytt levelem a' Bibliothecariushoz. Itt meg kell tekin-

¹ Kaz. Lev. XXII. 330.

² F. M. o.-i Minerva 1831. 571—4. l.

³ Kaz. Lev. XX. 76—77.

teni a' Reform. Collegiumot is, az az, annak Bibliothecáját.⁴ E pontot úgy értelmezhetjük, hogy első része a Teleki-téka könyvtárosa-ra vonatkozik, a második a református kollégium könyvtárára hívja föl a figyelmet. (Erre utal a nyomatékösítő is!)

A „bibliothecarius“-nak címzett levél minden bizonnyal a Téka könyvtárosa-hoz íródott, ezt igazolja KAZINCZYNak ismét GRÓF DESSEWFFY AURÉLhoz intézett későbbi levele, amelyben mintegy köszönetét fejezve ki a következőket írta: „Ma estve vevém a' Maros-Vásárhelyi Bibliothecáriusnak két árkusnyi írását is, póstán.“⁵ Úgy vélem, e rejtélyesnek látszó mondatot megoldja az a föltevés, hogy ez az írás nem lehet más, mint KELEMENÉ. Ezzel viszont választ kapunk arra a kérdésre is: hogyan jutottak KELEMEN sorai KAZINCZY gyűjteményébe? Fölhasználásnak nyomait valószínűleg az 1827-i „átdolgozás“ viseli, de az is meglehet, hogy KAZINCZY csupán fölmerülő aggályait és kételyeit oszlatta el KELEMEN leírásával.

KAZINCZY és KELEMEN „leírásának“ egybevetése azonban így is számos megfigyelésekre vezet. KAZINCZY az íróművész szemével láttatja a Tékát; NAGY-ERNYEI KELEMEN viszont csak pedáns leírást ad róla. Az íróművész KAZINCZY emellett még csodálatos készségű megfigyelő. Ma öt vizuális fenoménnek nevezhetnők, hiszen leírásai szerint csak igen rövid ideig tartózkodhatott a Tékában, s mégis, ha összevetjük följegyzéseit KELEMENÉVEL, úgy látjuk, alig kerülte el valami is figyelmét. Ennek a készségnek következménye természetesen az is, hogy főleg a képek gyönyörködtették el, ami egyszersmind újabb bizonyága fejlett szépérzékének és a képzőművészetek iránt mindenkor tanúsított fokozott érdeklődésének.

Végül néhány szót NAGY-ERNYEI KELEMEN MÁRTONRÓL. Számotevő lexikonainkban és más tekintetbe jöhető forrásunkban, sajnos, nem szerepel. Így csupán arra a közlésre támaszkodhatunk, amit GRÓF TELEKI DOMOKOS szívességének köszönhetünk. Ő hívta fel u. i. e sorok írójának figyelmét egy nem régen Marosvásárhelyt kiadott kis füzetre, amelyben GRÓF TELEKI SÁMUELnek KELEMENhez intézett tizen-négylevele található.⁶ Érdemes futó pillantást vetnünk e levelekre,

⁴ U. o. 77, 87, 89, 93—100. idézet a 97. l.-ről.

⁵ U. o. 150.

⁶ [FODOR ISTVÁN]: Teleki-téka. Tárgu-Mureş, 1938. Marosmenti Élet kiad. — A Kelemen-család származására ld. KEMPELEN: M. nemesi családok. V. köt. Bp. 1913. Címeres levelet I. Apaffy Mihálytól 1672. október 16-án kaptak. Szedés közben vettem KELEMEN LAJOS ny. levéltárnok úr (Kolozsvár) szívességéből a következő Kelemen Mártonra vonatkozó életrajzi adatokat: Kelemen M. 1796-ban született K. György és Gegesi Simonffy Zsuzsánna házasságából. Előbb a marosvásárhelyi ref. kollégiumban, majd gróf Teleki

mert elszakított területi kiadásuk miatt nehezen hozzáférhető, pedig tartalmuk mind az alapítót, mind hű könyvtárosát tekintve közérdekű.

Ismeretes, hogy GRÓF TELEKI SÁMUELnek nem volt „könyveinél semmi drágább felesége és gyermekein túl”.⁷ Ebből és végrendeletének szövegéből következtethetünk azokra a követelményekre, amiket a könyvtárossal szemben támasztott. E követelményeknek megfelelő ember kellett, hogy legyen KELEMEN MÁRTON, aki a tudós SZABÓ ANDRÁS után lett a Téka könyvtárosa.⁸ TELEKI első hozzáintézett, ismert levele Bécsben, 1817. szeptember 3-án kelt, s már válasz KELEMEN egy korábbi levelére.⁹ Az utolsót ugyanonnan 1822. július 18-án írta, tehát halála előtt 19 nappal. TELEKI SÁMUEL utolsó hat esztendejében írt, s könyvtárát illető levelei élénken megvilágítják szándékait és elgondolásait. Látszólag könyvszeretetének és műveltségterjesztő vágyának ütközőpontjában áll. Igen nagy gondja van gyűjteménye megtartására és gyarapítására, ugyanakkor azonban örömeinek ad kifejezést, „hogyan sok olvasók használják” könyveit.¹⁰ Ügyszólván minden levelében emlegeti, hogy a könyvtáros „Bthecam Törvényeit szorosan observálja, és az Olvasókkal is observáltassa, hogy el-ne rongálják azokat a drága könyveket”. (I. v. ö. II., IV., VII., VIII. és

---

Sámuel költségén külföldön tanult. Több nyelvet beszélt, s assessora volt Marosszéknek. Felesége Májai Albert Júlia volt. Meghalt 1851. március 2-án. A marosvásárhelyi ref. temetőben pihen, ahol sírkő jelzi nyugóhelyét. (Kelemen Lajos úr levelét a családra vonatkozó becses adalékai miatt az Orsz. Széchényi-Könyvtár kéziratárába helyeztem el.) — BÍRÓ JÓZSEF nagyváradi könyvtárnok úrtól — aki 1938-ban hosszabb ideig dolgozott a Tékában is — vett szóbeli közlésből még a következő kiegészítéseket nyertem: Kelemen Márton készítette a Téka helyrajzi katalógusát, amely alapjául szolgál még a mai föllállításnak is! És rendkívül nagy bibliográfiai körültekintésről tanúskodó lelkiismeretes munka.

⁷ V. ö. GRÓF TELEKI DOMOKOS DR.: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története. Cluj-Kolozsvár, 1931. Erdélyi Tudományos füz. 29. sz. 6. l.

⁸ Kazinczy ottjártakor, 1816-ban, még Szabó a könyvtáros.

⁹ Valószínűleg a közlés valamelyik adata pontatlan, mert a gróf szept. 3-án kelt levele a közlés szerint Kelemen szept. 14-i levelére lenne válasz. V. ö. FODOR: i. m. 5.

¹⁰ I. m. 13. l. — Ld. még erre Kelemenhez 1821. máj. 25-én intézett e sorait: „...semmi sincsen inkább szívemen mint Gyermekeimnek, 's Bibliothecamnak állapottyok; azokban kívánok holtom után élni, és Hazámnak szolgálni”. FODOR: i. m. 12. — A leveleket római számmal megjelöltük, s ezentúl így hivatkozunk rájuk, de már itt megjegyezzük, hogy FODOR sorrendje rossz, mert időrendben az általa VI.-ként közölt levél (1818. aug. 12-én kelt; és aug. 27-én vett) megelőzi az V.-t (1818. ? I(?) -én kelt; és okt. 12. vett levél).

XIII. lev.) Figyelmezteti, hogy „Tavasszal a' könyveketis a' portol, mojoktol meg-tisztittatni, szellőztetni száraz időben; nedvességtől, penésztől oltalmazni“ el ne mulassza! (IV. v. ö. II., VII. és XII. lev.) gondja van arra is, hogy „a' tüzre, pipára, gyertyára való ügyeléstis, és a' kémények tisztán tartásokat“ a könyvtáros lelkére kösse. (VIII. lev. v. ö. I., IV.) Igen érdekes tervet hoz föl „a' nyirkosságnak eltávoztatására“; úgy gondolja, „hogó jó volna a' Bthecat kívülről, körös-körül ásatni két schuh mélységre, és a' (egérrágás) fekete föld helyit, jó-féle sárga agyaggal bé-tölteni, és keményen bé-döngöltetni, mert a jó agyak eltávoztattya a' kőfáltól a' Nedvességet“. (VI.) Ilyen és ehhez hasonló gyakorlati tanácsokkal támogatta a könyvtártól oly távol élő TELEKI könyvtárosát. KELEMEN a drága kincs hú sáfárának bizonyul a levelek tükrében. Az alapító ilyen értelmű nyilatkozatai közül ideiktatjuk 1821. január 9-én kelt soraiból ezeket: „Örömmre 's meg-nyugtatásomra vagyon, hogó Bibliotecámban semmi kár nin-csen, és telyes bizodalmom vagyon a' Kglmed tapasztalt gondosságában és szorgalmatosságában, hogó továbbrais épségben, bátorságban conserváltatik, és Rendeléseim szerint használtatik.“ (X.)

Idvezültt Erdély Országi Cancellarius R. Sz. Birodalombéli Méltóságos született Gróf Széki Teleki Sámuel Úr 8 Exja köz haszonra Fel állított Bibliothékájának rövid külső leírása.

A' Bibliothéka vagyon Erdély Országban Ns Marus Székben, Marus Vásárhely Szabad K. Várossa úgy Nevezett Szent Mikós Uttzájának Nap-Keleti részén, egy két emeletű Épületnek Nap-Keleti Szárnyában, és áll két részekből t. i. Felsőből és Alsoból —

I. A' Bibliothéka Also részébe a'mint bé akarsz menni kívülről az Ajtó Felett egy Négy Szegletű Sibói Márványon ezen Irást olvashatod: *Musis patriis Gratisque posteris d. d. Samuel S. R. I. Comes Teleki.*¹ — Bémenvén az Ajtón elsőben is a Bibliothéka pitvarában jut, holot is a' következő Képeket Szemlélheted —

1) Az Ajtó Felett kezdve, az első helyen az Attila képét, fejer Zászlót tartva kezében —

2) A' Második helyen, Magyar Országi Palatinus Grof Weselényi Ferentz Képét —

3) A' harmadik helyen, Grof Teleki László Képét

4) A' Negyedik helyen, Erdély Országi Fejedelem első Apafi Mihály Képét

5) Az Ötödik helyen, Statuum Praesidens Grof Lázár János Képét.

6) A' hatodik helyen Hadadi B. Weselényi Ferentz Képét.

7) A' hetedik helyen, Grof Rhédei Susánna B. Weselényi Ferentzné Képét

¹ Az eredetiben is aláhúzva.

8) A' Nyolctzadik helyen B. Weseléyi Kata, Grof Rhédei Sigmondné Képet.

A Bibliothéka pitvarából, Minekelötte a' Bibliothékába belépnél, az Ajto Felett hasonlolog egy Négy Szegeletü N.Várodi Márványon ezen irást olvashatod: *Fortunae utriusque praesidia*. — Belépvén a' Bibliothékába, és ottan megálva legelső tekintettel is Cancellarius R. Sz. Birodalombeli Gr. Széki Teleki Sámuel Szent István Vitézi Rendjének öltözetébe talpig igen pompáson leirva, ötlük Szemed elébe, holot is egy Néhány lépést elébb Men-
vén töstént meg fogod látni Csak ugyan a' Cancellarius Urnak, és kedves Grofnéjának Grof Iktári Bethlen Susánnának két egymással Szembe helyhez-
tetett Képeket, melyek rézből vannak kiöntve, 's két N.Várodi Marványbol igen Szépen készültt Oszlopra helyezettve. Innen a' Bibliothéka Végében lévő Ablakra tekintvén, az Ablak Mellett két Felől láthatod Luther Márton-
nak, és Mélánchton Philepnek Képeiket, Szembe egyik a' Másikkal. Innen vissza térvén, 's a' Cancellarius Ur Nagy Képe alatt megálva, és így az Ajtoval Szembe, a' Bibliothéka Hajójába a' Vas Könyöklök Mellett lévő Oszlopok Mellé állitva, Szemlélni fogod, mind olyan embereknek a' képeiket, kik vagy Erdély Országban, vagy pedig Magyar Országban a' köz haszonra valamit fundáltak. p. o.: 1) *Jobb kézre* az első helyen vagyon a' Néhai Cancellarius Urnak egy 26. Esztendőskori Képe, mely Képet a' Cancellarius külső Országokon valo jártában Párisban iratatt le.

2) A' Második helyen vagyon Grof Festetits György Képe.

3) A' harmadik helyen Grof Szétséni Ferentz Képe

4) A' Negyedik helyen B. Bruckenthal Sámuel Erdélyi volt Gubernator Képe

5) *Balkézre* pd. az első helyen vagyon idvezült Cancellariusnének Gr: Iktári Bethlen Susánnának egy ifjúkori Képe.

6) A' Második helyen Erdély Orzági Fejedelem Bethlen Gábor Képe.

7) A' harmadik helyen, Magyar Orzági Király Hunyadi Mátyás Képe, melyet a' Cancellarius Ur Strassburgbol kapott.

8) A' Negyedik helyen Hertzeg Sávoja Eugenius Képe.

9) Az Ajto felett pedig füg az Iső Teleki Mihály Képe, Szembe a' Cancellarius Ur Nagy Képevel. — Az Oszlopok körül lévő Thékák tetején Romai Császárok Képeik vagynak egész kereken.

Ami a' Könyveket illeti, a' Könyvek Facultasok Szerént vagynak elhelyezettve 's

1° Az első helyen (kezdvé az Ajto Mellett) vagyon a' Theologica Facultas —

2° A' Második helyen, a' Juridico Politica

3° A' Harmadik helyen, Ant: Philologica

4° A' Negyedik helyen, a' Philosophica

5° Az ötödik helyen, a' Litteraria Historica

6° A hatodik helyen pedig a' Historica Facultas. — A Bibliothéka Alsó Felét egész kereken¹ 13 Ablak világositva —

¹ Vagyis köröskörül.

II) A' Bibliothéka Felső részébe kívülről a'mint be akarsz menni az Ajtó felett egy Négy Szegeletű Sibói Márványon ezen írást olvashatod: *Sollicitae jucunda oblivio vitae* — Bémenvén a' Bibliothékába Mingyárt az Ajtó felet szemléleheted

1° Hajdonában Magyar Korona Örző R.Sz.Birodalombéli Grof Széki Teleki Joseff Képét.

2° A' Fegyveres Ház Ajtaja Felet Erdély Országi R. Catholicus Püspök Grof Battyáni Ignázt Képét.

3° Jobb Kézre keresztül egy hoszszu Thékába a' Görög Classicus Irokat, Déák, Frantzia, Olosz, és Német Fordításokkal

4° Az Udvar felöl valo részen egész Végig, a' Romai Classicus Irokat, Nemkülemben (!) Frantzia, Olosz, 's Német Fordításokkal égyütt (!), és az Ecclesiasticus Patereket.

5) A' Kert felöl valo részen pedig Magyar és Erdély Ország-Historiájára tartazo (!) Irokat, azon Magyar Könyvekkel égyütt, melyeket a' Néhai Cancellariusné Grof Iktári Bethlen Susánna Szerzett.

6) A' Vas könyöklök Mellest lévő Oszlopok körül találtató (!) Thékába pedig egész kereken Nagyabb részint az Erdélyi és Magyar Országi Ásványokból egy igen Szép gyűjteményt

7) A' Thékák tetején pedig egész kereken Görög és Romai Classicus emberek Fejeiket Gipsből Feketén bronzirozva.

A' Bibliothéka Felső Felét egész kereken 15. Ablak világosittya.

Szollani kelleneg még a' Nevezetesebb Munkákról, de a'Melyeknek elszámolására Minthogy több idő kívántatik: tehát Más időre Marad.

MVásárhely die 15° Octobr: 1826.

N. Ernyei Kelemen Márton mp
Bthecarius.

CLAUSER MIHÁLY.

III.

Gróf Teleki Sámuel Emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1939 nov. 17-én.

A szellemi javak egyik legnagyobb gyűjtőjének, TELEKI SÁMUEL grófnak 200 éves születési évfordulóját a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára alig ünnepelhetette volna meg méltóbban, mint egy emlékkiállítás keretében, amely a tudósok, írók és művészek XVIII. századi nagy magyar barátját, támogatóját és lelki társát abban a légkörben állítja elénk, amely — nemcsak az ő számára, de sok tekintetben általa — szellemi ébredésünk korszaka lett. A szigorú tollú BAJZA JÓZSEF egész tanulmányt szentelt a TELEKIEK tudományos hatásának méltatására, mert hiszen többen voltak a család-